

Araştırma

YETİ YİTİMLİ BİREYLERİ SAKATLAYAN KENTSEL MEKÂNLAR¹

Urban Spaces Crippling Individuals with Impairment

Makbule ŞİRİNER ÖNER

Arş.Gör.Dr., Kocaeli Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ÖZET

2002 yılında yapılan bir araştırmaya göre Türkiye nüfusunun %12,29'unu yeti yitimli bireyler oluşturmaktadır. Ama nüfusun yoğun olduğu kentlerde günlük hayatın içerisinde yeti yitimli bireyler çok nadir olarak bulunurlar. Çünkü kentsel mekân tasarlanırken inşa edilirken "normal" bireylere göre düzenlenmekte, yapılmaktadır. "Normal" bireylere göre inşa edilen kentlerde, yeti yitimli bireyler pek çok zorluğu göze almak zorundadırlar. Kendini dışlayan, yeti yitiminden dolayı sakatlayan bir mekânda ve toplumda varılmaya çabası gösterirler. Sakatlığı açıklamada yeni bir açılım getiren sosyal model ve kentsel mekânın toplumsal olanla ilişkisi-

ni kuran Lefebvre'nin yaklaşımı yeti yitimli bireylerin kentsel mekânda sakatlanmasının ipuçlarını vermektedir. Bireyin bedenindeki herhangi bir organının olmaması veya işlevini yerine getirememesi yeti yitimidir. Sakatlık ise kentsel mekân ve toplumsal ilişkilerin bu yeti yitimini dezavantaja dönüştürmesidir. Kentsel mekânın ve toplumun birbirini biçimlendirme, etkileme özelliği bir yerde olumlu bir biçimde kırılmadığı sürece sakatlığı sürekli hale getirmektedir. Bu çalışma kapsamında nitel yöntem kullanılarak sakatlığın oluşumunda kentsel mekânın etkisinin ne olduğu yeti yitimli bireyleri nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Yeti yitimli bireyler diğer bireylerin yardımlarına gerek kalmadan güvenli, rahat, çekinmeden dolaşabilecekleri ulaşabilecekleri mekânlarda bulunmak istemektedirler. Bu tür mekânlar oluşturduğu sürece sakatlıklar sadece yeti yitimi halini alacaktır. Kentsel mekânın erişilebilir olması insanlar arasında yeti yitiminden kaynaklanan farkın azalmasını sağlayabilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Sakatlık, yeti yitimi, kentsel mekân.

ABSTRACT

According to a survey conducted in 2002, 12.29% of Turkey's population are impaired persons. But in urban areas where population is high, impaired persons are found very rarely, because of the construction and the designs of urban space are organized "normal" individual. Firmly paired persons want to live in urban areas, they must venture very difficult situations. They struggle for living in an exclusive society. Lefebvre's approach, which brings new initiative explaining impairment and which forms a relationship between urban space and urban space side-lined within individuals, provides evidence to impairment of individuals in urban spaces. The lack of any organ or unable to fulfill the function in the person's body is impairment. Disability is

¹ Bu çalışma 2012 yılında tamamladığım "Kentsel Mekan Sakatlık İlişkisi Bağlamında Yerel Yönetim Politikaları: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Örneği (Nitel Bir Araştırma)" isimli doktora tez çalışmasına dayanmaktadır.

converting this impairment to disadvantage by urban space and social relationship.

Urban space and society, formatting each other, influence the injury is not broken in a place constantly, making the property. In this study, using a qualitative method, the impact of disability in the formation of urban space impairment and injury is chronic unless urban space and society shape each other in a positive way. Impaired individuals without assistance of other individuals want to be in the safe and comfortable places. As long as these types of urban areas are available, disability will become the only impairment. As urban spaces are accessible, the differences derived from impairment with individuals will diminish.

Keywords: *Impairment, disability, urban space*

GİRİŞ

Dünyada ve Türkiye’de sakatlık konusunun çok eskiden beri bilinmesine rağmen sosyal bilimlerin konu üzerine çalışmaları yenidir. Her dönem sakatlığın olmasına karşın sakatlığa ilişkin bilgi, araştırma, istatistikî bilgilerin düzenlenmesi ve sistematik hale getirilmesi 2000’li yıllar itibariyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Onun için sakatlığın yaygınlığı konusunda sayısal veriler kısıtlıdır ve son dönemlere ilişkindir. İlk kez 1974 yılında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından tahmini sakat nüfus sayısını belirlemeye yönelik yapılan çalışma sonucunda dünya nüfusunun %10’nun sakat olduğunun tahmin edildiği açıklanmıştır (H/ozida, 2010). En son açıklanan Dünya Sakatlık Raporu’na göre (Dünya Sağlık Örgütü ve Dünya Bankası [WHO-WB], 2011) dünyadaki sakat nüfus oranı %15’tir. Bu oran dünya nüfusunun yaklaşık bir

milyardan fazlasının sakat olduğu anlamına gelmektedir. Rapor, sakatlık oranlarının arttığını ve bu oranların dezavantajlı kesimlerde daha yoğun olduğunu sağlık, eğitim, istihdam ve sosyal hayata ilişkin olarak olanaklara erişimlerinin kısıtlı olduğunun altını çizmektedir.

Türkiye’de Özürlüler İdaresi (ÖZİDA) tarafından 2002 yılında yaptırılan Türkiye Özürlüler Araştırması’nın sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun %12,29’unu yeti yitimli bireyler oluşturmaktadır. Araştırmaya göre, bu oranın %2,58’ini ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel yeti yitimi olanlar, %9,7’sini ise süregelen hastalığı (kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesine neden olan kalp-damar, solunum sistemi, sindirim sistemleri, sinir sistemi hastalıkları, kanser, HIV, ruhsal davranış bozuklukları vb. hastalıklar) olanlar oluşturmaktadır. Toplamda bu oran 8,5 milyon bireye karşılık gelmektedir (Devlet İstatistik Enstitüsü [DİE], 2002: 5). Bu kadar yüksek bir oranda olan yeti yitimli bireyleri hayatın içerisinde çok nadir görürüz, fark ederiz, çünkü kentsel mekânlarda görünmezler.

Kentsel mekânlarda toplumu ayrıştırmamanın bir aracı olarak bedenler kullanılmıştır. Bedene yüklenen işlevlerin yerine getirilip getirilememesi ile sınınan bedenler, normal-normal olmayan, sakat-sağlam gibi ayrımlara tabi tutulmaktadır. Yeti yitimi bedende bir organın olmaması/eksikliği veya işlevini yerine getirememesi durumu iken sakatlık bedeninin toplumsal olarak tanımlanmasıdır. Böylece yeti yitimi bireyin faaliyetlerin kısıtlanmasına dezavantaja yol açmaktadır (UPIAS, 1976: 3-4’den Akt. Oliver, 1990: 11). “Normal” bedenlere göre inşa edilen kentlerde yeti yitimli

bedenler üretim ve yeniden üretimin dışına itilmektedirler. Kentsel mekân ve toplumsal ilişkiler yeti yitimli bedenleri sakat bedenler haline getirmektedir. Üretimin, toplumsal ilişkilerle olan diyalaktığı ve bedenin toplumsal inşası, yeti yitimi olan bedeni mekânsal olarak dışlar. Kentsel mekân, sakatlığın toplumsal üretiminde ve sakatlayıcı ideolojilerin kabul görmesinde önemli bir rol oynar. Toplumsallaşma, üretim ve yeniden üretim süreçleriyle beraber mekânsal pratikler, böylece bedenin aldığı farklı biçimlerin bir kısmından sakatlık deneyimi üretir (Yardımcı, 2010).

Bu çalışma, kentsel mekânların yeti yitimli bedenlerden toplumsal ilişkilerle birlikte nasıl sakat bedenler ürettiğine bakmaktadır. Niteliksel bir araştırma ile sakatların kentsel mekânda yaşadıkları ve yeti yitimlerinin nasıl sakatlığa dönüştüğü anlaşılmasına çalışılmaktadır. Bunun ise kentsel mekân-toplum diyalaktığı içerisinde yeti yitimli bedenlerin var olabilmesinin mekânsal koşullarının daha iyi anlaşılabilceği varsayılmaktadır. Çalışma kentsel mekân ve sakatlığa ilişkin kavramsal ve kuramsal bir çerçevenin çizilmesiyle başlamaktadır. Arkasından Türkiye özelinde sakatlara yönelik olarak varolan kentsel mekân düzenlemelerine ilişkin mevzuata bakılmaktadır. Yapılan niteliksel araştırmaya ilişkin problem amaç ve sınırlılıkların ardından yöntemle ilişkin bilgiler verilmektedir. Araştırma verilerinin verilmesi, değerlendirilmesi-öneriler ve sonuç kısmı ile çalışma sonlandırılmaktadır.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Sakatlıkla ilgili kullanılan kavramlar ve terimler üzerinde akademide genel kabul gören bir kavramsallaştırma

yoktur. Sakatlık çalışmaları literatürünün Türkçe’de yeni ve literatürün İngilizce kaynaklı olmasından dolayı karşılaşılan zorluklar bulunmaktadır. Ayrıca kavramların, kelime sözlük anlamlarının dışında toplumsal olarak verilen, yüklenen anlamlar da vardır. Kimi zaman kavramlar kelimelerin sözlük anlamlarının dışında toplumsal anlamlara toplumların bilinçaltlarındaki göndermeler arasında sıkışabilmektedir. Kelimenin sözlük anlamı ya da toplumsal bilinçaltı ve yaşanmışlıklardan kaynaklı olarak kavramların akademide kullanımı konusunda tereddütler de yaşanabilmektedir.

Türkçe’de sakat, engelli, özürlü kelimeleri genel olarak herhangi bir organını kaybetmiş, kullanamayan, “normal” işlevlerini yerine getiremeyen bedene sahip bireyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Belirli bir uzva yönelik eksikliği, yetersizliği anlatabilmek için “özelleşmiş” kelimeler de kullanılmaktadır: kör, âmâ, topal, çolak, lal, ahraz, sağır, deli, geri zekâlı gibi. Sakatlık ve sakatlarla ilgili resmi belgelere, kanunlara, raporlara bakıldığında sakat ile başlayan özür-lü ve engelli ile devam eden bir kullanım görülmektedir. Akademik çalışmalarda da bu çeşitlilik devam etmektedir. Sakatlık üzerine akademik çalışmalarda bulunan, örneğin; Mağdule Demircioğlu (2010), Sibel Yardımcı, Dikmen Bezmez ve Yıldırım Şentürk (2011) “sakat”, Esra Burcu (2007), Ali Seyyar (2006), Necla Okur (2001) “özürlü”, İdil Işıl Gül (2008) “engelli” kelimesini çalışmalarında kullanmaktadırlar.

Böyle bir anlam ve kavram kargaşasının yaşanmasının temelinde yatan ise İngilizce metinlerde kullanılan kavramların arkasında Anglosakson dünyadaki sakat hareketlerinin ve mücadelelerinin

akademik tartışmalara olan etkisidir. Tıbbi modelin etkin olduğu 20.yüzyıl başlarında, sakatlığı bireyde, bireyin bedeninde konumlandırılan “handicap” kelimesi yerini (1960’larda sakat hareketi ile başlayan 20.yüzyıl sonları ve 21.yüzyıl başlarından itibaren etkin olan), sosyal modelle birlikte, sakatlığın bedensel boyutuna işaret eden “impairment” ve sakatlık olgusunun şekillenmesinde toplumsal engellere vurgu yapan “disability” geçmiştir. Kullanılan kavramlar toplumsal dinamikler tarafından şekillenmekte ve terminoloji böyle oluşmaktadır. Fakat Türkçe’de kullanılan kavramlar için bunu söylemek mümkün değildir (Bezmez, Yardımcı, Şentürk, 2011: 24). Onun için çevirilerde de sorunlar yaşanmaktadır. Bu sadece Türkçe’de yaşanan bir sorun da değildir. Farklı dillerde farklı kültürlerde buna ilişkin yaşanan sorunu Shakespeare ve Watson (2011: 401), sosyal model bağlamında ele alarak, kullanılan kavramların farklı kültürlerle uyup uymaması etrafında bir açıklama getirmektedirler;

“Bunun canlı bir örneği fiziki yeti yitimi ile bir toplumsal ilişki olarak sakatlık arasındaki farklılığı İngilizce dışındaki dillere tercüme etme sorunudur. Terminoloji konusundaki tartışmalar sakatlık çevrelerinde her an her yerde görülüyor, ama bu sorun Fransızca, Çince ya da işaret dili gibi diller sakatlığı tıbbi olmayan tarzlarda temsil etme konusunda sıkıntı yaşadıklarında daha karmaşık hale geliyor. ... Emma Stone yeni Çin ideogramları geliştirmenin Çin’de sakatlık etrafında pozitif siyasal değişimle ilişkisini göstermiştir.”

Kavramların altyapısını oluşturan bir toplumsal hareket ve değişim söz konusu olmadığında kullanılacak kavramlar konusunda, kavram yaratmada ve

çevirilerde çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Çünkü sakat hareketinin geliştiği, yaygın ve etkili olduğu ülkelerde oluşmuş olan sakatlık çalışmaları bu terminolojiyi de belirlemektedir. İngiltere kaynaklı olan bu terminolojinin oluşumunda İngiliz sakat hareketinin (Union of the Physically Impaired Against Segregation (UPIAS)’nın çalışmaları WHO’nun tanımlarının tartışılmasını ve yeniden sınıflandırılması yönünde) etkisi bulunmaktadır. Oysa Türkiye’de böyle yaygın ve etkili bir sakat hareketi bulunmamaktadır.

Çalışma boyunca, toplumsalı da içine dâhil ettiği için sakat, sakatlık kelimeleri kullanılmaktadır. Özürlü kelimesi doğrudan bireyin eksikliğine gönderme yaptığı ve engelli kelimesi de bireyin dışındaki koşulların, sanki yeti yitimli bireyden dolayı ortaya çıktığını ima ettiğinden dolayı tercih edilmemektedir. Bedendeki herhangi bir uzvun veya işlevin yokluğunu anlatmak için kullanılan yeti yitimi, toplumsal ilişkiler ve mekânsal süreçlere yeti yitimli bireyin dahil olması ile toplumsal - mekânsal bir baskı, biçimlendirme olarak sakatlık durumunun oluştuğu ön kabulünden hareketle, sakat-sakatlık ve yeti yitimi-yeti yitimli birey kavramları kullanılmaktadır.

Kent, ekonomik, siyasi, sosyo-kültürel ve demografik ölçütler kullanılarak tanımlanabilmektedir. Demografik ölçütleri esas aldığımızda kent, kıra göre daha heterojen ve yoğun nüfusa sahip yerleşim yeri olarak tanımlanabilir. Ancak kentte bulunanlara bedenler itibari ile baktığımızda heterojen bir nüfus değil homojen bir nüfus görürüz. Çünkü kentsel mekânın tasarımı, örgütlenişi “normal” bedenlerin içinde yer alacağı, hareket edebileceği, varolabileceği

şekildedir. Bu bir anlamda mekân, kent bütünlüğe araçlarından birisi ve en önemlisi iken yeti yitimli bireyler için ayırıştırmanın, dışlanmanın bir aracı haline gelebilmektedir. Kentsel mekânlar, hareketle algılanan (görme, duyma, koklama, hissetme ile mekâna ait nitelikleri ile) yaşayan organizmalar olarak, değişen sosyo-ekonomik koşullar ve kentlerin kültürel dokusu ile iç içe geçmiş mekânlar olarak kabul edilir. Kentsel mekânlar aynı zamanda kentte yaşayanların kültürel birikimlerini paylaştığı, aktardığı, tekrar öğrendikleri yerlerdir. Kentli olma deneyimi ve bilinci bu mekânlarda oluşur. Sokaklar, meydanlar, binalar, yeşil mekânlar, ağaçlar vb. ile birlikte kentliler birbirleriyle iletişim kurmaktadırlar (İnceoğlu ve Aytuğ, 2009: 131-133). Yeti yitimli bireyler açısından kentsel mekânlar kentli olmalarının önünü kesen, iletişim kurmalarını engelleyen süreçlere dönüşmektedir. Mekânın deneyimlenmesinde ilk araç olan beden, mekânı keşfederek etkileşime girer. Beden günlük yaşantısında deneyimlediği mekânı kendi bedene uyum sağlayacak bir dönüşüme uğratmaya çalışır. Benzer bir şekilde mekânda bedenler üzerinde etkide bulunur. Toplumsal ilişkilerde bedenlerin nasıl algılanacağını belirleyen önemli bir dinamiktir. Bedenin ve mekânın diyalektik etkileşimi içerisinde her beden mekânı farklı deneyimler. Günlük yaşantı içerisinde “normal” ve “normal olmayan” bedenler aynı mekânda farklı yaşamlar üretir. “Normal” bedenler tarafından çoğunlukla farkına varılmayan bu durum yeti yitimi bulunan bedenler için yaşamsal önemdedir. Beden, mekânsal etkileşimde bulunduğu konum itibarıyla ikincilleşebilmekte, hiyerarşik bir yapılanmanın örülmesine neden olabilmektedir. Bir anlamda

sakatlık, yeti yitimli bedene sahip bireyin mekânla ya da mekânın yeti yitimli bedenle kurduğu ilişki olarak da tanımlanabilir.

Kentsel mekân durgun, sabit bir şey değildir. Kentsel mekânlarda rahatlıkla görülebildiği gibi toplumla toplumsal olanla karşılıklı bir ilişki içerisinde. Sistem tarafından kullanılabilen, inşa edilebilen bir şey olduğu gibi, toplumsal ile iç içe geçerek toplumsal ilişkileri de belirleyen dönüştüren bir “şey” olabilmektedir. Yapılı bir çevre olarak kent inşası, kentsel mekânda gündelik hayat, toplumsal ilişkilerin doğasını, kentsel mekânla olan ilişkisini göstermesi açısından dikkate değerdir. Yapılı çevre içerisinde hayatlarını sürdüren insanlar mekânı nasıl belirliyorsa mekân da insanların yaşamlarını belirlemektedir. Lefebvre'nin *The Production of Space* (1984)'de belirttiği gibi mekânın farklılaşan üretimleri, çeşitli toplumsal ve yaratıcı düzenlemeleri ifade eder. Böylece toplumların kimlikleri oluşur. Her toplumun üretim biçimi ve kültüründe oluşan değişimler mekânın üretiminde de değişimlere neden olur. Mekân ve toplum arasındaki ilişki iki taraflı belirleyen - belirlenen şeklindedir. Her ikisi de hem diğerini üreten, yapılandıran hem de yapılanan, üretilendir. Toplumun içerisinde bulunduğu üretim ve üretim ilişkilerinin mekânı üretmesi kadar mekân da üretimi ve yeniden üretimi, kimlikleri ve deneyimleri üretir (Işık, 1994). Gündelik hayatta insanlar deneyimlerini eğitim, üretim, barınma, eğlenme vb. alanlarda bulunarak edinir. Bu alanlardaki deneyimler, modern mekân kentlerin yaygınlığı nedeniyle çoğunlukla kentsel mekânlarda gerçekleştirilmektedir. Kentsel mekânların tasarlanması bir anlamda gündelik

hayatta ya da bu sayılan bu alanlarda kimlerin olabileceğini, kurulan gündelik toplumsal ilişkilere kimlerin dâhil olabileceğini ve kentsel mekânda bu alanlara özgü “sağlıklı” deneyimler yaşayacağını belirler. Mekânın önemsenmesi ve bunun bağlamlarının ortaya konulmaya başlanması, sakatlık çalışmalarında da yeni bakış açıları kazandırmaktadır.

Lefebvre, mekâna ilişkin soruların sadece coğrafyacılar bırakamayacak kadar önemli olduğunu, sosyal bilimlerin mekâna, mekânın da sosyal bilimlere olan ihtiyacını belirten Harvey (2003)'ün çağrısından önce çalışmalarında mekâna yer vermiştir. Lefebvre yaptığı çalışmalar ile praksisin mekânsal bir bileşenin olması gerektiğinden hareketle, mekânın denetim altına alınmasının zorunluluğuna dikkat çeker (Gottdiener, 2001: 256). Kent ölçeğinde mekân, sosyal bilimlerde sosyoloji ile kendine yer açmıştır. Toplum ve toplumsal olanla ilişkisi etkileşimi dolayısıyla mekân sosyolojinin ilgi alanına geç de olsa dahil olmuştur. Mekân, temel inceleme birimlerinden biri olarak kabul görmüştür. Başlangıçta köy, kent daha dar anlamda sokak, mahalle, meydan gibi mekânsal biçimler sosyolojik analizin toplumsal değişimi anlamak için öne çıkardığı konular olmuştur (Alver, 2007: 18). Ancak başlangıçta bu konular içerisinde mekân kendine yer bulamamış toplumsalın arkasında kalmıştır.

Lefebvre (1984) *The Production of Space*(Mekânın Üretimi)'da o zamana kadar olan mekân anlayışına yeni bir boyut getirmiştir. Sosyal bilimlerde mekânın verili olarak alınmasını mekânı anlamayı kısıtlayan bir anlayış olduğu gerekçesiyle eleştirerek Lefebvre, eserinde mekânın üretimini

vurgular. Kapitalizmin mekânı ele alışını ve kullanımını ayrıntılandırır. Lefebvre, mekân ve toplumsal ilişkiler arasındaki karşılıklı ilişkinin diyalektik olduğunu, birbirini etkilediğini ve belirlediğini öne sürer. Mekân toplumsal ilişkiler tarafından üretilir ve toplumsal ilişkiler mekân tarafından yaratılır. Mekân toplumsal ilişkilerle var olur ve bir süreçtir.

Bu anlamda yeti yitimli bireyleri de kapsayacak şekilde kentsel mekânların inşa edilmesi, düzenlenmesi gündelik yaşamda dolayısıyla mekân politikasında değişiklik anlamına gelir. Yeti yitimli bireyler için kentsel mekânın erişilebilir olması ulaşımın sağlanması tek başına yeterli olmasa da öncelikli ve önemli konuların başında gelmektedir. Tüm yönleri ile mekânda fiziksel erişebilirlik tek başına gerçekleşebilecek bir durum değildir. Erişebilirliğin sağlanması, beraberinde sakatların kentsel mekândaki gündelik hayata dâhil olabilmelerinin koşullarının sağlanması ile birlikte yürüyen süreçlerdir. Bu dikkate alınmadığında kapitalist kentlerin “dışlayıcı-sınırlayıcı-ayrımcı-disipline edici” tasarımının dayandığı derin maddi ve ideolojik ayrımların süreç ve yapıları göz ardı edilmiş olur. Özellikle mekânsal erişebilirliğin düzenlemeler yoluyla düzeltilebilecek yapılı çevreye ilişkin bir konu olarak ele alınır. Fiziksel erişebilirliğin sağlanmasının bütüncül olduğu ve erişebilirliğin bağlamsal özelliklerinin dikkate alınmaması sadece “parçacı”, sözde erişebilir olmaya çalışan kentsel mekânların çoğalmasını getirmektedir. Sakatlık-kentsel mekân ilişkisinin diyalektik bir ilişki olduğu ve bütüncül bir ele alış, fiziksel erişebilirlik ile birlikte sakatların kentsel hayata katılımının koşullarının irdelenebilmesi için zorunlu hale gelmektedir. Ancak mekânsal

tasarım ve değişim gerçekleştirilirken dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta; sadece erişilebilirlik açısından değil, yeti yitimli bireyin tüm bireyler gibi diğer temel ihtiyaçlarının da farkında olunarak bu düzenlemelerin yapılmasıdır. Çünkü;

“Erişebilirlik ve artan işlevlilik önemli hedefler olsa da bir bireyin temel ihtiyaçları olan güvenlik, özerklik, toplumun parçası olarak kabul edilme, başarı, mahremiyet ve kimlik ihtiyaçları daha önemlidir” (Scherer’den aktaran Gleeson, 2011: 375).

Diğer yandan kentsel mekân düzenlemelerinin, yeti yitiminden sakatlık yaratan toplumsal baskıyı, mekânsal erişilebilirliğe indirgeme gibi bir düzleme kayabileceği endişeleri de bulunmaktadır.

“[S]akatlığa yönelik toplumsal baskıyı sık sık inşa edilmiş bir çevre sorunsalına indirgemesidir. (...) Yapılı çevre düzenlemesini, sakatlayıcılığın asli kaynağı olarak gören argümanlarda yansımaları bulan aşırı basitleştirilmiş bir mekânsal analiz sergiler. Bu görüşe göre mekân somut nesnelere cansız bir konfigürasyonuna indirgenir ve dinamik toplumsal niteliği göz ardı edilir ya da yeterince vurgulanmaz. Mekânın varsayılan en üst biçimi, yani kent, hem onu şekillendirmiş toplumsal yapılardan ve kurumlardan hem de ona can veren insanların yaşam öykülerinden ari, durağan bir diorama haline gelir” (Gleeson, 2011: 370).

Her ne kadar sadece kentsel mekânın erişilebilir olması yeti yitimli bedenlerin sakatlanmaması, dışlanmaması açısından yeterli olmasa da sorunların görünürlüğüne sağlama ve toplumsal

görünürlük kazanma açısından önemlidir. Ayrıca mekân-toplum diyalektiği açısından düşünüldüğünde mekânın değişimi toplumsal da etkileyen dönüştüren bir dinamiktir. Yapılı çevrenin düzenlenmesi kökten bir çözüm olmakla birlikte en azından bir başlangıç olarak da görülebilir ve büyük bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda evrensel tasarım kentsel mekânın düzenlenmesini herkese uygun hale getirmeyi amaçlar. Kentsel mekânın yeti yitimli bedenlere, gebelere, yaşlılara veya çocuklara uygun hale getirilmesine ilişkin geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Evrensel tasarım kentsel mekânda kullanım kolaylığı ve erişimi sağlayabilecek mekânsal anlamda bir tasarımdır. Evrensel tasarım;

“[E]ngelsiz veya erişilebilir tasarım ile destek hizmetleri teknolojisini birleştiren göreceli yeni bir tasarım paradigmasıdır. (...) Evrensel tasarım felsefesi olabildiğince herkesin gereksiz çabaya özel muameleye ve ayrı çözümlere gerek kalmadan kolayca kullanabileceği duygusal açıdan da erişilebilir olan erişim ve kullanımda seçme özgürlüğü, katılım konusunda eşitlik sağlayan çeşitliliği ve farklılığı içinde barındırabilen, anlaşılır, güven duygusu veren ve güvenli, nitelikli bir çevre öngörür” (Aközer, 2007: 7-9).

Evrensel tasarım gibi düzenlemeler ve bunların başarıyla uygulanabileceği yasal ortamların oluşturulması ile yeti yitimli bireyler kentsel hayata katılabilir hale gelebilirler. Gleeson (2011: 375)’un evrensel tasarım gibi stratejilerin yeti yitimli bireylerin günlük yaşamlarındaki sürüşmeyi azaltma konusunda etkisinin olabileceğini kabul etmektedir. Onun için savunulması da gerekir.

Ama bunlar sakatlığın toplumsal ve mekânsal baskısını tamamen çözebilecek kapsamda değildirler. Evrensel tasarım, mimari pratikler ve süreçlerinin sınırlılıklarının farkındalığının ifadesi olarak da ele alınabilir. Çünkü evrensel tasarım, çok az karşı çıkılacak ilkelere etrafında karakterize edilir. Ama bu ilkeler politikalar ve pratikleri içermediği sürece bir noktadan sonra hiçbir anlam ifade etmeyeceği de bilinmelidir (Imrie, 2004: 80). Bu yüzden evrensel tasarım önemli ve potansiyel olarak geliştirecidir. Özellikle sosyal ve siyasal bir programla birlikte ele alındığı zaman etkisi artacaktır. Onun için evrensel tasarımın derinleştirilmesinin ve üretim -yeniden üretim süreçleri bağlamında geliştirilmesinin gerekliliği ortaya çıkar.

Sakatlığı kuramsal açıdan açıklamaya çalışan çok sayıda sakatlık modeli olmasına karşın bunu toplumsal bir baskı olarak oluşturduğunu, kentsel mekânda yeti yitimli bedenlerin sakatlandığını, sakatlığın toplumsal ve mekânsal olarak oluşturduğunu ifade eden sosyal modeldir. Sakatlık literatürüne baktığımızda sakatlık modellerinin çok farklı ve çok çeşitli olduğunu görürüz. Bunlar; tıbbi (medikal), sosyal, uzman/profesyonel, trajedi ve/veya yardımseverlik, dinsel/ahlaki, yasal, sosyal uyum, ekonomik, rehabilitasyon, haklara dayanan modeller vb. (H/copower, t.y.; H/ disabled-world, 2010) olarak saymak mümkündür.

Tıbbi modele göre sorun toplumda veya çevrede değil, yeti yitimli kişidedir. Sakatlık bireysel bir trajedir. Kişinin bedenindeki bir eksiklik, yetersizlik, hastalık olarak görülür ve tedavi edilmeye çalışılır. Tıp uzmanları tarafından bedenin standartlara uyup uymadığına karar verilir. Toplum kendisine uyamayan

bedeni aslında yeti yitiminden dolayı reddetmektedir. Bu durumda sakatlar arasında düşük öz saygı, öz güven, düşük yaşam becerileri, eğitimsizlik ve yüksek işsizlik oranları görülmesi normal karşılanmaktadır. Tıbbi modelin eleştirisini yapan sosyal modelin temel eleştirisi sorunun yeti yitimli bedende görülmesi ve tıp uzmanlarının sakatlar konusunda karar verici pozisyonda olmasıdır. Bu açıdan tıbbi modele en kapsamlı ve köklü eleştiriye sosyal model gerçekleştirmiştir. Sosyal modelin temellerini atan ve geliştirilmesine en büyük katkıyı yapanlar Mike Oliver ve Vic Finkelstein olmuştur. Oliver (1990: 2), sakatın bireysel trajik bir olayın kurbanı olarak görülmesi ile toplumun ilgilenmediği veya bilmediği, toplumun ortak kurbanı olarak görülmesinin farklı sonuçları olacağını söyler. O zaman sakat bireyi tedavi etmeye düzeltmeye "normal"leştirmeye çalışmadan ziyade toplumsal değişim ve toplumsal tedavi gündeme gelecektir. Sakatlığı ele alışıta asıl olan, toplumsal ve biyolojik ayrımları veya kaynaşmaları ayırt edebilmektir. Çünkü "[s]akatlık genel olarak toplumsal bağlam içinde var olur, oysa yeti yitimi biyolojik bir koşuldur" (Brad-dock, Parish, 2011: 101).

Sosyal model, sakatlığın sadece tıbbi ya da sosyal yardımla alakalı bir şey olmadığı, bunlardan daha ziyade bir toplumsal baskı biçimi olduğu şeklinde formüle edilmesi ile gündeme gelmiştir (Thomas, 2011: 32). Sakat hareketi, sakat olmayan egemen hâkim değerlerin ve uygulamaların sakatlar için pek çok alanı girilmez hale getirdiğini göstermiştir. Sosyal model burada sakatlığın toplumsal olarak nasıl üretildiğine odaklanarak biyo-tıbbın egemen olduğu alandan, sakatlığı siyaset

ve yurttaşlık söylemlerine kaydırmıştır (Hughes, Paterson, 2011: 63). Sosyal model sakatlığı, yeti yitimleri olan kişilerin faaliyetlerinin toplumsal engeller dikilerek toplumsal düzenlemelerin sonucunda sınırlandırıldığını söyler (Thomas, 2011: 33). Sakat bireyin toplumsal hayata dahil olmasının baş koşulu öncelikle zihniyet değişikliğidir. Sakat insan kişisel bir trajedi yaşayan birisi olarak görülmesi ile burada toplumsalla olan bağ koparılmış olmaktadır. Sakat insanın iyileşmesi günlük aktiviteler içinde gerçekleşmez.

Sosyal modele göre, sakatlık kişinin bedenindeki yeti yitiminin bir sonucu olarak değil toplumsal olarak varolmaktadır. Bu anlamda tıbbın sakatlar ve sakatlık üzerinde önemli bir söz söyleme karar verme merci haline gelmesi sorgulanması gereken bir durumdur. Sakatlığın tıbbileştirilmesinin hayatta kalma, yaşam sürelerinin uzamasında önemli katkıları mutlaka olmuştur. Hatta bazı sakatlık koşulları ortadan kalkmıştır. Ama mesele yaşam süresinin uzatılmasının yanı sıra yaşam koşulları ve yaşamdan beklenen şeylerdir. Tıbbileşmenin teşvik ettiği olumsuz ve eksik görüşün eleştirildiği temel de bu olmaktadır (Oliver, 2011: 231).

Kısaca, tıbbi model insan bedenini işleyen bir mekanizma olarak ele alır ve buna dayanarak bedenleri normal/anormal olarak sınıflandırır. Toplumsal ve mekânsal ilişkileri dikkate almaz. Tıbbi model yeti yitimli bedeni olan bireyin mekânsal ve toplumsal ilişkilerde dezavantajlı olmasının nedeni olarak bireyin bedenindeki yeti yitimini görür. Onun için çözüm olarak yeti yitimli bireyi “normal” hale getirmeye dönük çalışma yapılmasını savunur. Yeti yitimli birey “normal” hale dönüştürülemediğinde

ise devreye koruma ve yardım girer. Tıbbi model 20.Yüzyıl başlarından itibaren bu alandaki çalışmalarda, politikalarda ve uygulamalarda belirleyici olmuştur. Sakat hareketinin etkisi ile tüm alanlarda etkin olan tıbbi modele karşı ortaya çıkan sosyal model ise bireydeki yeti yitiminin dezavantaja yol açmasının toplumsal bağlamına dikkat çeker. Yeti yitiminin sakatlığa yol açmasının nedeni olarak mevcut mekânsal ve toplumsal ilişkileri görür. Üretim ve yeniden üretim süreçlerinin “normal” bedenler temel alınarak örgütlenmesi yeti yitimli bireyi bu ilişkilerin dışına attığını belirtir. Toplumsal bir baskı olarak yeti yitiminden sakatlık üretilmektedir. Bu bağlamda sosyal model, bedendeki yeti yitiminin tıbbi bir konu olduğunu belirtir. Ama bundan sakatlık üreten toplumsal ilişkilerin sorgulanması ve yeniden yapılanmasının gerekliliğine işaret eder. Sakatlığı kuramsal anlamda açıklamaya yönelik irili ufaklı pek çok model olmasına karşın en çok bilinen ve etkin olan tıbbi ve sosyal model çalışma kapsamında ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmanın yeti yitimli bireyleri kentsel mekânın nasıl etkilediği anlaşılmalı çalışıldığından kapsam ve açıklayıcılık bakımından sosyal modelle örtüştüğü düşünülmektedir. Diğer yandan sosyal modelin tıbbi modelin eleştirisi üzerinden geliştirilmiş olması sosyal modelin daha anlaşılabilir olması açısından tıbbi model de bu çerçevede verilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’deki Durum

Türkiye’de sakatlıkla ilgili çalışmalara bakıldığında özellikle tıp alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Bunu tıbbi modelin etkisi olarak da değerlendirilmek mümkündür. Sosyal bilimler

açısından ise sakatlık çalışmaları yeni bir alandır ve yapılan çalışmalar yurtdışı ile kıyaslandığında oldukça azdır. Sakatlıkla ilgili sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalar genel olarak istihdam, hukuk ve eğitim alanında yoğunlaşmıştır. Son dönemlerde sosyal politika ve mimari açıdan ele alan çalışmalar da yapılmaktadır. Türkiye açısından bu alanda yapılan nitel ve nicel çalışmalar doğrudan sakatların sorunlarını, durumlarını anlatması buna ilişkin verilerin toplanması bakımından değerlidir. Nitel ve nicel veriler elde etmeye dönük geniş ölçekteki alan çalışmaları genellikle kurumlar (Özürülüler İdaresinin yapmış olduğu çalışma gibi) tarafından gerçekleştirilmektedir. Fakat bunun bir istisnası Burcu (2007)'nin yapmış olduğu çalışmadır. Bezmez, Yardımcı ve Şentürk (2011)'ün Sakatlık Çalışmaları isimli derleme kitabı sakatlık çalışmalarının temel metinlerini Türkçeye kazandırarak kuramsal tartışmaları kapı aralamışlardır. Geleceğe ilişkin olarak akademide sakatlıkla ilgili yapılan tezlerin (özellikle yapıli mekânda erişilebilirliğe ilişkin) artması da sakatlık çalışmaları için önemli kazanımlardır. Bu çalışma ise Türkiye'de yeni yeni gelişen sakatlık çalışmalarına, görüşmecilerin kendi sözleri ile kentsel mekân ve sakatlık ilişkisine dair ufak da olsa bir katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Ayrıca Türkçe' de kullanılan sakatlıkla ilgili kavramlar üzerine tartışmaya elverişli bir konu olması nedeniyle özgün olduğu da düşünülebilir.

Türkiye'deki sakatlık çalışmalarının yeni olması gibi mevzuatta yeni ve hâla oturmamıştır. Sosyal modelden ve kentsel mekândaki düzenlemelerin sakatların kentsel mekâna katılımındaki öneminden hareket ederek Türkiye'ye

baktığımız zaman iç açıcı bir durumla karşılaştığımızı söylemek mümkün değildir. Kentsel mekânın yeti yitimli bireylere uygun olarak düzenlenmesine ilişkin mevzuat ve bu mevzuata rağmen yapılanların yeti yitimli bireyleri sakatladığı görülmektedir. Çalışma kapsamında bu kısımda sadece sakat bireyler dikkate alınarak mekânsal düzenlemelere ilişkin yapılan mevzuata bakılmaktadır. Burada İmar Kanununa ve konuya ilişkin Türk Standartları Enstitüsü (TSE)'nün belirlediği standartlara, yönetmeliklere ve başbakanlık genelgeleleri dikkate alınmaktadır.

Türkiye'de en çok gündemde olan ulaşılabilirlik 2005 yılında çıkarılan 3578 sayılı Özürülüler Kanunu olarak bilinen Özürülüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılması Hakkındaki Kanun ile gündeme gelmiştir. Bu kanunda yer alan geçici 3. madde büyükşehir belediyelerin ve belediyelerin toplu taşıma hizmetlerinin sakatların erişilebilirliğine uygun olarak düzenlenmesi için gerekli tedbirleri alacağını belirtmektedir. Kanunun yürürlüğe girdikten itibaren 8 yıl içinde (daha öncesinde bu süre 7 yıl olarak kanunda yer almaktaydı. 2012 Temmuz ayında bu sürenin dolmasına günler kala yeni kanunla 8 yıla uzatıldı) sakatlar için erişilebilir duruma getirileceği 2012 tarih ve 6353 Sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunda belirtilmiştir. Önceki kanun maddesine göre süre bir yıl uzatılmış görünmesine karşın uygulamada 3 yıla çıkabilecek tarzda bir esneklik getiren madde bulunmaktadır. Ek fıkra: 4/7/2012-6353/34 maddeye göre erişilebilir hale getirilip getirilmediği denetlendiğinde ve denetleme sonunda kanuna uygun davranılmadığı ortaya

çıktığında belediyeye düzenleme yapması için iki yıl daha süre tanınmaktadır.

1985 yılında çıkarıldığında 3194 Sayılı İmar Kanunu, mekânların sakatlara uygun hale getirilmesine yönelik herhangi bir madde içermemektedir. On iki yıl sonra sakatlara yönelik mekânsal düzenlemeler kanuna ek yapılarak eklenmiştir. 1997 yılında çıkarılan 572 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname ile yapılan eklemelerde fiziki çevrenin sakatlar için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. 572 Sayılı KHK'ye göre fiziksel çevrenin sakatlar için ulaşılabilir ve yaşanabilir olması için imar planlarında, kentsel sosyal teknik altyapıda Türk Standartları Enstitüsünün belirlediği ilgili standartlara uyulması zorunludur. Geçici 9. madde ile düzenlemelerin gerçekleştirilmesi için imar yönetmelikleri ve kamu binaları ile ilgili mevzuatta 1998 yılına kadar değişikliklerin yapılmasından Bayındırlık ve İskân Bakanlığını sorumlu tutulmaktadır. Fiziki çevrenin ulaşılabilir hale getirilmesinin 572 Sayılı KHK ile İmar Kanununa yapılan eklemeler ile 1997 yılında zorunlu hale geldiği görülmektedir. Ama uygulamada buna ilişkin çalışmalar görmek pek mümkün değildir. Mekânsal düzenlemelerin yapılmasına ilişkin çeşitli yönetmelikler ve başbakanlık genelgeleleri de bulunmaktadır. Yapılarda Özürlülerin Kullanımına Yönelik Proje Tadili Komisyonları Teşkilî Yönetmeliği ve Başbakanlığın Kamu Binaları, Kamuya Açık Alanlar ve Toplu Taşıma Araçlarının Özürlülerin Kullanımına Uygun Duruma Getirilmesi ile İlgili 2006/18 Sayılı Başbakanlık Genelgesi doğrudan mekânsal düzenlemelere ilişkindir. Genelge, toplu taşıma araçlarının,

kamu binalarının ve açık alanların sakatlar için erişebilir hale getirilmesine yöneliktir.

Herkesi kapsayacak mekânsal çözümler üretmek mekân kullanıcılarını iyi tanımayı, fiziksel özelliklerini ve kapasitelerini bilmeyi gerektirmektedir. Ulaşılabilir yolların, açık kentsel mekânların, kamu binalarının dışında barınma, işyeri, eğlence veya alışveriş mekânları olarak kullanılan kapalı mekânlar da bulunmaktadır. Onun için tüm bu mekânların bütünlüklü ve birbiriyle uyumlu olarak düzenlenmesi sakatların mekânda rahat hareket etmelerini sağlayabilir.

“Fiziksel çevrenin düzenlenmesine ilişkin olarak engelsiz mekân tasarımı birbirini tamamlayan şu üç ortamda da birbirini tamamlayacak biçimde geçerlidir:

- *Kentsel mekânlar: Sokaklar, meydanlar, parklar vb. açık yeşil alanlar*
- *Bina mekânları: bina içleri*
- *Bunların birbirlerine geçiş alanı olan bahçe bina girişi vb. binaya bitişik çevre” (Kaplan vd., 2010: 1).*

YÖNTEM

Çalışmada sakat bireylerin kentsel mekânla olan ilişkilerine bakılmıştır. Kentsel mekânla nasıl ilişki kurdukları, bu ilişkinin belirleyicilerinin neler olduğu mevcut koşullar da sakatlık ve kentsel mekân arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesine çalışılmıştır. Araştırma alanı hem nüfus hem de nüfus içindeki sakat oranının %22 ile Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde bulunan İstanbul ile sınırlandırılmıştır. İstanbul'da ikamet eden görme ve ortopedik yitimi olanlar ile alan araştırması gerçekleştirilmiştir.

Çalışma, sakatlık ve kentsel mekân dinamikleri ve bunların ilişkileri etrafında kurgulandığından, bunları anlamaya yönelik olarak niteliksel yöntem tercih edilmiştir. Alan araştırmasında niteliksel yöntem, derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Sakatlık çalışmalarında sakatların seslerinin duyulmasının gerekliliğinden hareketle sakatların sorunlarının, sakatların deneyimleri ışığında ele alınması yoluna gidilmiştir. Bu yol, sakat bireylerin deneyimlerinin aktarılması ve belirlenen sorun/soru etrafında sakatların kendilerini nasıl ifade ettikleri, bunu nasıl deneyimledikleri görüşmeler ile anlaşılmasına çalışılmaktadır. Görüşme yapılan körlerle ve ortopedik sakatlarla kartopu yöntemi ile temas kurulmuştur.

Veri Toplama ve Çözümleme Tekniği

Veri oluşturmada teknik olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, rehber bir görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu görüşme süresince başvurma ve kontrol aracı olarak kullanılmıştır. Görüşmenin sağlıklı ilerleyebilmesi konunun dağılmaması için yarı yapılandırılmış görüşme rehber formu kullanılmıştır. Tüm görüşmecilere sorular aynı sıra ile ve aynı tarzda sorulmamıştır. Görüşmenin seyrine göre, katılımcının anlatımlarına göre rehber soru formu çerçevesinde görüşme gerçekleştirilmiştir.

Veri Analizi

Öncelikle kaydedilen görüşmeler yazılı hale getirilmiştir. Yapılan 19 görüşmenin 17 tanesi görüşme tekniğine uygun olduğundan dikkate alınmış diğer iki görüşme elenmiştir. Deşifreler araştırma amaçlarına uygun olarak analitik

kategorilere ayrıştırılmıştır. Yarı yapılandırılmış soru formunda belirlenen kategoriler görüşmelerin biçimlendirmesinde yardımcı olmuştur. Böylece ham veriler başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Bir soruya verilen tüm cevapların dökümü yapılarak araştırma konusunun ana kavramları ve görüşülenlerin anlatılarından çıkarılan kavramlar temel alınarak kodlama yapılmıştır. Birbirine benzer anlamları içeren veriler aynı kodlar altında düzenlenmiştir. Kodlama sürecinde verilerin özgünlüğünün korunmasına ve veri kaybı olmamasına dikkat edilmiştir (Pınarcıoğlu, 2011: 118).

BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular demografik ve kentsel mekâna ilişkin bulgular olarak verilmektedir. Demografik bulgularda katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durumları, oturdukları semte dair bilgiler yer almaktadır. Demografik bilgilerin ardından kentsel mekâna ilişkin katılımcıların anlatımları verilmektedir. Katılımcıların anlatımları, doğrudan, ortaklaştıkları veya farklılaştıkları görüşleri/deneyimleri, kendi anlatımları ile verilmektedir. Anlatımları arasında aktarımların değerlendirilmeleri yapılmaktadır.

Katılımcılara ilişkin demografik bilgilere baktığımızda, katılımcıların 7'sinin kadın 10'unun erkek olduğu görülmektedir. Katılımcılardan sadece 4'ü evli olup birisi boşanmış, birisi eşini kaybetmiş diğerleri ise bekârdır. Burada ilginç bir durum evli olan 4 kişi kör olan katılımcılardır. Ortopedik sakatlardan sadece bir kişi evlenmiş, o da eşinden ayrılmıştır. Yaş dağılımlarına baktığımızda ise 31-50 yaş arasında 13 kişinin olduğu görülmektedir. Bunlara ilişkin tablolar aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Cinsiyeti

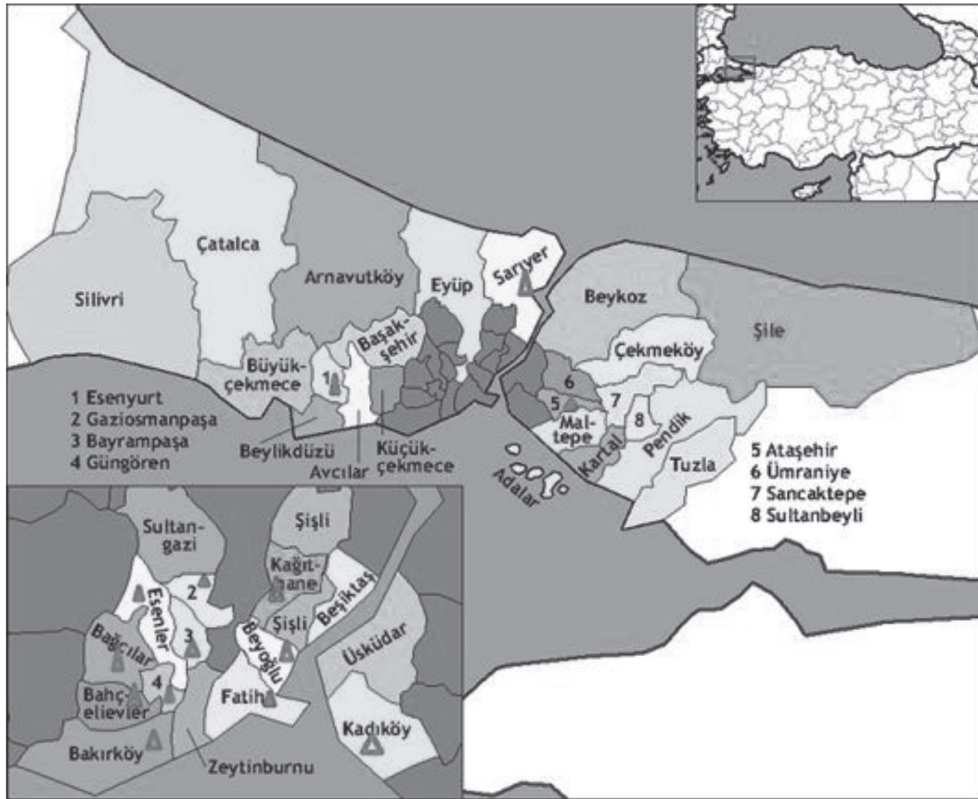
Kadın	Erkek	Toplam
7	10	17

Tablo 2. Araştırma Katılımcılarının Yaş Dağılımı

Görüşülen	17 yaş	18-30 yaş	31-40 yaş	41-50 yaş	51-60 yaş	61-70 yaş	Toplam
Kadın	-	1	6	-	-	-	7
Erkek	1	-	3	4	2	-	10

Tablo 3. Araştırma Katılımcılarının Medeni Durumu

Görüşülen	Evli	Bekâr	Boşanmış	Eşi ölmüş	Toplam
Kadın	-	6	-	1	7
Erkek	4	5	1	-	10

Şekil 1. Araştırma Katılımcılarının Oturdukları Semtlere (İlçelere) Göre Dağılımının Harita Üzerinde Gösterimi

Tablo 4. Araştırma Katılımcılarının Oturdukları Semtlere (İlçelere) Göre Dağılımı

Oturulan Yere Göre Dağılım	
Ortopedik	Kör
Gazi Osman Paşa	Bahçelievler
Esenler (2)	Esenyurt (Kıraç) (2)
Aksaray (Fatih)	Bakırköy
Bayrampaşa	Ayazağa (Sarıyer)
Hasköy (Beyoğlu)	Kağıthane
Güngören	Ümraniye
Fatih	Bağcılar
	Kadıköy

Katılımcıların oturdukları ilçeler kırmızı ile işaretlenerek gösterilmiştir.

Barınma-Alışveriş-Boş Zaman

Bireylerin uğradığı bazı yeti yitimleri kimi mekânsal düzenlemeleri bireyin kullanabilmesi için zorunlu kılmaktadır. Gerekli düzenlemeler ya da uygun tasarımlar yapılmadığında mekânlar kullanılamaz hale gelmektedir. Sakat bireylerin de öncelikle barınma olmak üzere alışveriş ve boş zamanlarını geçirdikleri mekânların nasıl olduğu önemlidir. Böylece en temel mekânlarda sakatların nasıl bir var olma deneyimleri yaşadıkları ortaya konabilir. Bu mekânlar bir yerde bireye özel mekân düzenlemelerini de gerektiren mekânlardır.

Barınma için kullanılan evlerin sakatların yeti yitimlerine göre düzenlemesi gerekliliği özellikle tekerlekli sandalye kullanıcısı olan katılımcılarda kendini önemli bir ihtiyaç olarak ortaya koymaktadır. Barınma koşullarının düzenlenemediği durumlarda sakat birey ev dışına çıkamamakta ya da büyük zorluklarla çıkabilmektedir.

Ev dışına çıkamamak da sakat bireyin pek çok şeyden uzak kalması anlamına gelmektedir.

“3. Katta oturuyorduk biz, okulda bize uzaktı. Hem gidip gelmek hem de 3. katta aşağı in çık in çık kollarım iyicene soyuldu, yoruluyordu. Annem götürüp getiriyordu kendim gidip geliyordum. (şimdi)... birinci kat (E., Erkek,17).”

“Bizimki yüksek, burası giriş, rahat girip çıkıyorum. 5 altı merdiven var. Belediyeden de izin aldım kaldırımında şey yaptım, garaj yaptım. Bunu (tekerlekli sandalyesini gösteriyor) dışarı bırakıyorum, oturuyorum, arkadaşlar çıkarıyorlar. Bu bayağı ağır bu motordur, normal sandalyeye biniyorum çıkarıyorlar” (O., Erkek, 44).

Ev içinde tekerlekli sandalye kullanmayan bir katılımcı ev içinde ellerini kullanarak hareketini sağladığını belirtmektedir. Evlerin tekerlekli sandalye kullanıcıları için özellikle giriş katta olması mekânsal erişim anlamında kolaylık sağlamaktadır.

“...ben evde kullanmıyorum tekerli sandalyeyi. Girişte bırakıyorum, ellerim üzerinde çıkıp giriyorum yani... giriş katta oturuyoruz” (N.N., Kadın, 40).

“Ben 10 yaşına kadar hiç dışarı çıkmadım. Hep, bizim ev 3 katta olduğu için, hep şey yapardık hep bizim bir de otoban vardı önünde, hep arabaları izlerdim. Bir de şey vardı müzik, müzikli bir kafe vardı. Hep oradan müzik dinlerdim. Hep orada halay falan çekerlerdi, onları izlerdim. Bir de Çamlık otomotiv diye bir yer vardı. Orda arabaları izlerdim” (E., erkek, 17).

Görme yeti yitimi olan bir katılımcı ise evin küçük olmasından dolayı eşyaların kendini engellediğini belirtmektedir.

“Sadece kapının girişine konulan büyük eşyalar geçişimi engelliyor. Ev küçük kaldığım oda da küçük olunca büyük bir nesne konulduğu zaman bu beni engelliyor. Kendi odama giderken mesela zorlanıyorum. Neden diyeceksiniz? Çünkü elektrik süpürgesi tam kapının ağzında” (Ö., Erkek, 31).

Mekânsal olarak her alandaki düzenleme sakatların dışarıya çıkmasını toplumsal ilişkilere bir şekilde dâhil olmasının temel koşullarını sağlamaktadır. Sakat bireyin evinin özellikle tekerlekli sandalye kullanıcısı katılımcılar için giriş kat olması dışarıya çıkış için çok önemlidir. Bir katılımcının kendi başına 10 yıl sonra dışarı çıkmasının giriş katına taşınmaları ile olduğunu belirtmesi bu açıdan çok anlamlıdır.

Alışveriş yapılan yerler arasında öne çıkan marketlerden alışveriş yapma konusunda katılımcılar fazla zorlukla

karşılaşmadıklarını belirtmektedirler. Alışverişi kendisi yapan katılımcılar özellikle tanıdık marketleri tercih etmektedirler.

“Zaten hemen geliyorlar sağolsunlar. Hani ne istiyorsak onlar o reyonu götürüyorlar, alacaklarımızı alıyorlar. Hatta kapıya kadar da yolcu ediyorlar bizi sağolsunlar. Öylelikle halledebiliyoruz” (B., Erkek, 39).

“(alışverişi) Bende yapıyorum kardeşimde yapıyor en çok her şey memleketten geliyor, gidip alıyorum, et olsa, peynir olsa, bal olsa satıyorlar gidip alıyorum” (O., Erkek, 44).

Alışveriş yapılan yerlerin evlere de hizmet vermesi katılımcıların da kullandıkları bir kolaylık olarak görülmektedir. Onun dışında marketlerde yardım edilmediği durumlarda ise kendileri yardım isteyerek alışverişlerini yapmaktadırlar.

“(alışverişi) Ben de yaparım, eşimde yapar. Apartman görevlisine yaptırırız. Sizin evde nasılsa bizim evde de aynıdır. (markete girince) sesleniyorum yardım istiyorum. Şunu şunu şunu isterim, zaten tanıdık marketler olunca sorun yok. zaten kapıda karşılıyorlar” (C., Erkek, 56).

Katılımcıların boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri kullandıkları mekân açısından önemlidir. Katılımcıların boş zaman faaliyetlerine baktığımızda dernekler, sinema vs. görmekteyiz. Fakat ortak nokta olarak her iki sakat grubunda da bilgisayar başında internet aracılığı ile boş zaman değerlendirmenin tercih edildiği anlaşılmaktadır.

“Ben kitap okurum... öyle gider işte. Şimdi İnce Memed’in kitapları var onu okuyorum (bilgisayarda seslendirme programları ile dinlemekte)” (A.B., Erkek, 58).

“Bir iki kız kardeşim olsun arkadaşlarım falan gideriz geliriz yani. Televizyon, internet, bilgisayarda arkadaşlarla falan sohbet ediyorum. Bir işim olursa bilgisayar üzerinden onu yaparım” (N.N., Kadın, 40).

“Dernekte, evde olduğum müddetçe bilgisayar başında” (S.D., Erkek, 49).

“Valla şimdi biz görme engelliler dernekte en fazla, işimiz yoksa boşsak, yapacak bir işimiz yoksa domino oynamayı çok seviyoruz. ...çoğu zaman dernekte oluyoruz. ... İşte bilgisayarımız var, konuşan sistemli, roman dinliyoruz, arkadaşlarla konuşuyoruz programlarımız var” (B., Erkek, 39).

“... işte buraya(derneğe) geliyorum, arkadaşlarıma gidiyorum... ya da bilgisayar başındayım” (F., Kadın, 39).

“Çalışmadığım zamanlarda... benim evde Kur'an sidi(cd)lerim falan var. Onları dinlemeye çalışıyorum veya işte kız kardeşim var, ona kitap okutturmaya çalışıyorum veya derneğe geliyorum” (H., Kadın, 31).

“Hafta sonları burada, dernekte, çoğunlukla geldiğim yer burasıdır. Gündüz buradayım, akşam evime gidiyorum. Pazar da dahi hemen hemen her gün buradayım. ... Burada ortam buluyorum. İstanbul Özürlüler merkezi Tophane'de var ama eski tat yok.. Ben de bıraktım” (Ö., Erkek, 31).

Özellikle boş zaman değerlendirmesinde seçilen mekânlardan olan dernekler kendisi gibi olan arkadaşlarla buluşma ve rahat hareket edebilme yeri olduğu için katılımcılar tarafından tercih

edilmektedir. Tanıdık bir mekân, arkadaşları ile toplandıkları bir mekân olarak tercih edilen derneklerin yanı sıra evde bilgisayar başında zaman geçirmek de tercih edilmektedir. Pek çok kurumun sakatlara yönelik bilgisayar kullanımına yönelik kurslar düzenlemeleri, sanal ortamda sakatların kendilerini ifade ettikleri alanların artışı katılımcıların anlatımı ile paralellik göstermektedir.

Bunun gibi boş zamanlarını değerlendirmek için yapmak istedikleri etkinlikler mekânsal olarak yetersiz olduğundan zor durumda kalanlarda olmaktadır. Kendisi kalça çıkığı olan katılımcı tekerlekli sandalye kullanıcısı bir arkadaşı ile sinemaya gittiğinde karşılaştıklarını şöyle anlatmaktadır;

“Bir sene önce falan Forum İstanbul'da sinemaya gittim, tekerlekli sandalyede bir arkadaşım. ... Sinema sahnesi engelliye uygun değil. Gittik sahnenin oturma koltuklarının en başında yani aşağıda seyretmek zorunda kaldık. Kafamız yukarıda böyle” (N.A., Kadın, 35).

Görme ve ortopedik yeti yitimi olan katılımcılar yeti yitimleri farklı olmalarına rağmen çoğunlukla dolaşma, zaman geçirme ve alışveriş için sürekli kullandıkları, rahat edebildikleri mekânları kullanılmaktadır. Sürekli kullanılan mekânlar katılımcılara bazı avantajlar sağlamaktadır. Mekânlarda tanınmış olmaları, geliş-gidişi belli bir düzene oturtmuş olmaları, tanınmaları ve bilmeleri gibi avantajlar mekânda rahat hareket etmelerini getirmektedir.

Ulaşım

Kentsel mekânda bulunabilmenin önemli bir aşamasını mekâna ulaşabilme oluşturmaktadır. Mekânların

ulaşılabilirliği kentsel mekânda bulunan, bulunmak isteyen herkes için önemlidir. Ama mekânsal ulaşılabilirliğe ilişkin düzenlemeler “normal” bireylere göre gerçekleştirildiğinden yeti yitimli bireyler zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Ulaşılabilirliğin sağlanamaması durumunda, yeti yitimli birey belirli mekânların dışına çıkamamakta, farklı mekânlarda bulunamamaktadır. Kısacası “normal” bir birey gibi mekânlara ulaşamamaktadır. Kentsel mekânlara ulaşamama erişebilirliği de kısıtlamaktadır. Bu kısımda, katılımcılara ulaşımını, nasıl sağladıkları ve nelerle karşılaştıklarına yönelik sorulara verdikleri cevaplar yer almaktadır. Kaldırımlar, yollar, ulaşım araçları ulaşımı oluşturan öğeler olarak değerlendirilmektedir.

Görüşmeye katılan sakatlar, günlük yaşamlarında karşılaştıkları zorlukların başında ulaşım ile ilgili zorluklar olduğunu belirtmektedirler. Ulaşım zorluklarını ise anlatımlarından yola çıkarak toplu taşıma araçlarından, kaldırımlardan ve buraları birlikte kullanmak durumunda oldukları “normal” bireylerden kaynaklanan zorluklar olarak ayırmak mümkündür.

“Kaldırım üzerlerinde işte işgaller söz konusu. Bu işgaller bizim rahat yürümemize engel oluyor. Daha çok yolda yürümeye kalkıyoruz, yolda da trafik, arabalarla büyük sorun yaşıyoruz” (S.D., Erkek, 49).

“Fatih’de oturuyorum evim buraya yakın ama evden çıktığım zaman buraya gelene kadar bir sürü duvarlarla gidip geliyorum. Çünkü ulaşım gerçekten (zor) benim için. Zaten ulaşım falan yok. Otobüse falan binemiyoruz. Var, rampalı otobüsler

var ama bindiğin zaman yani rampalar böyle dik olduğu için kayıyor arabalar. ...otobüsler var ama bindiğin zaman yani rampalar böyle dik olduğu için kayıyor arabalar. Geçen bir tane ağabeyimiz düştü ve kafası yere vurdu” (N.N., Kadın, 40).

Tekerlekli sandalye kullanıcısı olan katılımcının otobüsleri tercih etmemesinin temel nedeni kendilerine uygun olmamasıdır. Rampalı otobüslerin olmasına rağmen kaldırımlardan kaynaklı olarak rampanın gerektiği gibi kullanılmaması otobüse binmeyi zorlaştırdığı gibi kazalara da neden olmaktadır.

Kimi katılımcıların belirttiği gibi çeşitli mekânlara ulaşmaya çalışırken kaldırımlara, otobüslere ilişkin sorunlarla karşılaşmalarının yanı sıra buraları birlikte kullanmak zorunda oldukları “normal” bireyler tarafından da engellenmektedirler. Sakatların, “normal” bireyler tarafından engellenmesi mekânsal ve ulaşım araçlarında sakatlara göre düzenlemelerin yapılmaması da ulaşılabilirliği zorlaştırmaktadır.

“Zorluklarımız... işte ulaşım zorlukları ondan sonra ıı bastonumuzla işte yürürken insanların çok böyle hareketli olup böyle bize çarpmaları. Ne bilim işte duyarsız olmaları tabi duyarlı insanlarda var. Ama duyarsız daha çok var. Örneğin yolda gidiyorsun elinde baston. Adam geliyor bir vuruyor, bastonu tepetaklak gönderiyor. Ondan sonra bu zorluklarımız var işte ulaşım zorluklarımız var. Arabaya inip binerken zorluk yaşıyoruz. ... metrobüsü ağırlıklı kullanıyorum. Boğaz köprüsüne kadar metrobüsle gidiyorum oradan da öğrendim yolu sallana sallana kimse olmasa da gidebiliyorum,

yani kimseye de gerek duymadan gidebiliyorum. Bazen karşıdan karşıya geçişlerde zorlanıyorum orada da insanlar genelde yardımcı oluyorlar zaten” (A., Erkek, 41).

“Valla kimisi diyor ki “kardeşim görmüyorsun senin sokakta ne işin var?” diyor ben de “senin ne işin var?” diyorum. Böyle önlerine bakmayıp ellerinde telefon, böyle küt diye çarpıyorlar, ellerine çarpıyorlar. Ben böyle, yürümediğim halde bile çarpıyorlar. ... Hiç kimse dikkat etmiyor önüne bakmıyor. Tepesine çıkıyor insanların. İnsanlar otobüse inip binerken de itiyorlar. Ondan sonra yardımcı olanda oluyor... yani toplu taşımlara inip binerken çok zor oluyor. Kaldırımlara gelince artık kaldırım diye bir şey kalmadı. Kaldırımda her gün bir kaldırım yıkıp döküyorlar. Sağlamlar üstüne de araba çekiyorlar” (F., Kadın, 39).

Katılımcı, diğer kullanıcıların sakatları kentsel mekân kullanıcıları olarak görmediklerini de deneyimleri ifade etmektedir.

“Bize ait işaretlerin olduğu yerde zorlanmıyorum ama Kadıköy meydanında henüz yapılmadı. ... Kalabalık zorlaştırıyor... Kalabalık sorun. İnsandan başka engel yok meydanda” (Ö., Erkek, 31).

“Otobüslerimiz(le) normal bir insanın sürdüğü yaşamları sürüyoruz tek başımıza. Ama tabi zorlukları yaşıyoruz. Mesela özellikle kaldırımlarda çok sorun yaşıyoruz... Kaldırımlar en rahat yürüyebileceğimiz yerler. Arabalarını koyuyorlar, direkler dikiyorlar, gelişigüzel tabela koyuyorlar. Lokantanın önünden geçiyorsun, içerisi yetmiyor, dışarıya

atıyorlar masalar, sandalyeler. Tabi çarpıyorsun. yukarıya tabelayı alçak asıyorlar, yürürken kafanı çarpıp vurabiliyorsun” (B., Erkek, 39).

Kaldırımları kullanamadıkları için taşıt yolunu tercih eden katılımcılar buranın kaldırımıma göre daha az tehlikesinin olduğunu, en azından bir uyarıcı olabileceğini (arabanın korna çalması gibi) belirtmektedirler. Yolu tercih etmelerini kaldırımlarda karşılaştıkları zorlukların bir sonucu olarak, bir çözüm yolu olarak anlatmaktadırlar. Katılımcılardan hem tekerlekli sandalye kullanıcısı hem de körlerde kaldırımı tercih etmeleri farklı yeti yitimleri olmalarına karşın benzer sebeplere dayanmaktadır.

“Caddede yürüyorum ben genelde. Diyorum “en azından kulağım duyuyor” diyorum. Kaldırımı hiç kullanmıyorum. ...en azından araba geldiğinde korna çalınca daat diye ben duruyorum, araba çekip gidiyor. Ama kaldırımda hayatta yürüyemiyorum. ... Birde ağaç dikiyorlar küt diye kafanı çarpıyorsun. Tabela çakıyorlar ortaya ondan sonra bir şey kocaman bir şey dikiyorlar beton koyuyorlar dizini ayağını çarpıyorsun. Rastgele koyuyorlar yani. Onun için... araba daha iyi... Kaldırımda gidemiyorum ben ya şey ortaya çukur eşiyorlar düşüyorsun, baston kullansan bile. Her gün bir şey oluyor sürekli kaldırımlar eşip döktükleri için kaldırımda gitmeye korkuyorum yani öyle bir fobim var yani. Çok korkarım” (F., Kadın, 39).

“Çünkü kaldırımda, kaldırımlar var ama o kaldırımları kullanamadığım için ne yapabilirim caddeden gitmek zorundayım... Normal yoldan gittiğin zamanda önüne baksana

*mahsustan mahsustan derken dik-
kat etmeden ışıklar yanıyor mese-
la ışıklar tam olarak yanmadan bir
dakika çünkü arabalar geçiyor ya-
ni vatan caddesi özellikle ben çok
korkuyorum. Yani hep dediğim gibi
eve gidip geldiğimde işe gidip geldi-
ğimde hep dualarla gidip geliyorum
Allah'ım inşallah kabul ediyordur”
(N.N., Kadın, 40).*

Böyle sorunlar yaşanmasını yanı sıra zorluk yaşamadığını söyleyenler de bulunmaktadır.

“... metroyla geliyorum. ...benim arabam büyük teker rahatla kullanıyorum” (O., Erkek, 44).

“Benim gibi bir engelli için zorluk yoktur. Metroya atladım mı her yere gidersin... Metroya atla her yere git” (E., Erkek, 17).

Otobüslerde ve duraklarda yapılan çeşitli düzenlemeler sakat bireylerin ulaşılabilirliğini kolaylaştırmaktadır. Benzer şekilde belediyenin toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz faydalanmalarını sağlayan “özürlü kartı”nın olması da ulaşımı kolaylaştırmaktadır. “Özürlü kartı” maddi anlamda kendilerine destek olarak görülmektedir.

“İETT'nin yaptığı hizmetlerde otobüslerle özürlü kartımızla ulaşımı yapabiliyoruz. Ki zaten öyle olmasa ulaşım hiç yeterli olmaz. Ayrıca otobüslerde yavaş da olsa bir anons sistemi kondu. Durakları falan söylüyor. Metrolardaki gibi. Onlar bizim için çok büyük kolaylıklar” (C., Erkek, 56).

Kaldırımlara yapılan rampalar tekerlekli sandalye kullanıcıları ve ayağında, kalçasında protez olup da yükseklikleri kullanmaması gerekenler için önemli

düzenlemelerdir. Bu düzenlemelere ilişkin olarak katılımcıların deneyimleri ve görüşleri şöyledir.

“Ama kaldırımını kullanamıyorum. çünkü rampaların önünde arabalar park ediyor” (N.N., Kadın, 40).

“Her yerde rampa yapmışlar ama ne yazık ki boşu boşuna yapmışlar, rampa yapmışlar arabayı çekiyor rampayı kapatıyor” (O., Erkek, 44).

“Kaldırımları en aşağı indirmesi lazım, rampaları rahat çıkacağımız gibi yapmaları lazım. Bazı şeylere gidiyoruz oyun yerlerine gidiyoruz, bazılarında rampa var bazılarında yok” (H.İ., Erkek, 43).

Üst geçit yapılan kimi yerlerde ve metrolara erişim için sakatların kullanımına yönelik olarak “özürlü asansörleri” yapılmaktadır. Bu özürlü asansörlerini kullanan bir katılımcı yaşadıklarını anlatarak, işlerini kolaylaştırmadığını farklı bir şekilde yine zorlaştırdığını ve yapmış olmak için yapılanların ise daha büyük zararlara yol açtığını belirtmektedir.

“...biz metrobüse biniyoruz arkadaşla tekerlekli iskemle. Asansörün ee anahtarı güvenlik görevlisinde, yağmur yağıyor gidiyorsun güvenlik görevlisini arıyorsun, anahtarı alacaksın niye alacağını da ona açıklamaman gerekiyor. ... Alıyorsun bir de anahtarı ona geri götüreceksin. ... Eee kapısını açık bırakıyorum yağmurda gidiyorum güvenlik görevlisine veriyorum anahtarı tekrar geldim, girdik asansöre aşağı indik. Bindığımız kapıdan inmemizde lazım, (ama) tam tersi kapı farklı istikamette. Yani ben buradan biniyorsam kapı burada. E şimdi tekerlekli iskemle de arkadaş, kapının dönme

ihimali yok. ...Arkadaşımı kucakladım ayağa kalktı, ben tekerlekli iskemlesini o asansör içinde katladım... ya çok kötü bir görüntüydü de aynı zamanda insanlarda bakıyor bunlar asansör içinde ne yapıyor diye. Neyse düzelttik, asansör(den) arkadaş(ı) çıkardık. ...Yani asansör var tamam. Ama kullanılabilir değil. Giriş kapısıyla çıkış kapısı farklı ve çok da dar. Yani buna benzer çok saçma sapan, alakasız olan yapmış olmuş olmak için yapı(ılan) şeyler oluyor. kişi rampa yapıyor, dimdik yapıyor, ama etrafta koruyucu yok” (A. G., Erkek, 40).

Kentsel mekânda yapılan kimi düzenlemeler ise yapmış olmak için yapılmış düzenlemeler olduğu için sakatların işine yaramadığı hatta işlerini zorlaştırdığı çalışma kapsamında görüşülen katılımcılar tarafından ifade edilmektedir. İstanbul’da ulaşılabilirlik alanında yapılanların bir bütünlük arz etmediğini bu yüzden bazı yerlerde mekânsal düzenlemeler ile rahat hareket edilebilirken iki adım ileri de hareket edemez duruma gelebilme ihtimalinin çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcıların neredeyse hepsi bir şekilde, farklı mekânlarda bulunabilmek için yardım almaktadırlar. Katılımcılar için kentsel mekânda yardım almadan bulunmak pek mümkün olmamaktadır. Ulaşılabilirlik konusunda az da olsa yapılanlara rağmen mekânların bütünlüklü olarak tasarlanmamasından kaynaklı ulaşılabilirlik sağlanamamaktadır. Yukarıda katılımcıların bahsettiği gibi kimi yapılan düzenlemeler ya standartlara uygun değil, ya da diğer kullanıcılar tarafından kullanılamaz hale getirilmektedir. Bu durumda yardım alma, yardım isteme, dolayısıyla tek başına kentsel

mekânda bulunamama gibi durumlar söz konusu olmaktadır.

“Caddeleri geçerken muhakkak yardım alıyorum caddeleri kavşakları yardımsız gelmenin imkânı yok. Dediğiniz bu alt yapı buna uygun olursa, sesli ışıklar, yaya geçitleri uygun olursa tabi geçebiliriz. Ama böyle yerler çok çok az. Nadir... yardım alarak(kullanabiliyoruz). tabi o anda yolda kime rastlarsan, belki bir kurumda” (C., Erkek, 56).

“Mecbur arkadaşlar geliyor, yardımı oluyor, kaldırıyorlar, indiriyorlar kaldırımında. kaldırımında yüksek çok yüksek olmasa yine iniyorum... olmazsa mecbur yine aşağı kadar inceğim, bir yerde rampa yapmış...ora kadar geliyorum. Bakıyorum kapatmışlar, mecbur yine 2 yüz metre ileri gidiyorum” (O., Erkek, 44).

Kentsel mekâna çıkabilmek için bir sakatın, öncelikle bu riskleri göze alması gerekmektedir. Karşılaşılabilecek riskleri göze alamayanlar ise evlerine kapanmaktadır. Katılımcılardan birinin vurguladığı bir diğer önemli husus kentsel mekândaki, mekânsal ve insanlardan kaynaklı risklerin özgür düşünmeyi engellemektedir. Sakat olmayan bir kişi gideceği, bulunacağı mekânda nasıl gideceğini nelerle karşılaşılabileceğini çok fazla düşünmez. Kentsel mekânda bulunurken hareket ederken çok farklı şeyler düşünebilir, yapabilir. Ama sakatlara kentsel mekânın yapılışı ve düzenlenişi böyle bir özgür düşünme fırsatı vermemektedir.

“Eğer kişi belli yerden belli yere giderken ben o yere ulaşabilmek için hangi yolları kullanayım diye aklını sadece o yollara veririse, başka bir şey düşünemezse, başka bir

düşünce gelişmediğinden dolayı da bu özgür düşünmeyi engeller. Bu en çok ciddi ortopedik engelli olan, görme engellilerde söz konusu durum bu. Kişi bir görme engelli, işte nerede bir elektrik direği var, nerede bir ağaç var, nerede bir kaldırım var, gibi düşünürse kişi; mesela düşün hiçbir engeli olmayan bir kişi, işte bir yerden bir yere giderken, tek başınayken aklına birçok şey geçirebilir, düşünür, yapar. Ama sizin sorunuz sadece erişebilirlik... ilgiliyse haliyle düşünce yapınızı da bir gelişmemelik söz konusu oluyor. Nereye olursa olsun gitmek istediğiniz her yerde önünüzde bir engel varsa, haliyle bu yaşam alanınızı çok ciddi kısıtlıyor, anlamına gelir. Kısıtladığı içinde haliyle dört duvar arasına hapsediyoruz. Yani Bir nevi cezaevi hayatı yaşanmış oluyor” (A.G., Erkek, 40).

“Bir de sürekli değişim oluyor. Kent- sel değişim olduğu için sürekli değişim şöyle bir şey oluyor bundan bir sene önce gittiğimiz yere bir sene sonra gittiğimiz de çok büyük değişiklik hissediyoruz ve ya başka bir yere geldik zannediyoruz... Yani bir defa değişiklik yapılırsa da öyle kalsa sorun değil ama sürekli bir şeyler değişiyor. Kaldırımlar sürekli yenileniyor yollar sürekli değişiyor, yenileniyor cadde düzenlemeleri yapılıyor. Sürekli değiştiği için bu bizi zor durumda bırakıyor. Tabi gittiğimiz yerde yabancılaşma çekiyoruz. ... bize sorun çıkarıyor” (S.D., Erkek, 49).

Mekânda sürekli bir değişikliğin olması da katılımcıların belirttiği gibi çeşitli zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle mekâna yabancılaşma ve özgür düşünememe görüşmeye katılan

sakatları mekânsal olarak sınırlandıran temel özellikler olmaktadır. Bir katılımcı mekânsal düzenlemelerle ilgili olarak sorulan soruya şöyle cevap vermektedir;

“Hayatın içinde daha rahat olmak istiyoruz” (N.B., Kadın, 34).

Katılımcıların karşılaştıkları yapıları çevre ve mekânsal düzenlemelerle ilgili olarak karşılaştıkları sorunlar hayatlarını zorlaştırmaktadır. Bir anlamda katılımcının ifade ettiği gibi hayat mekânlar içinde yaşanmaktadır. Hayatın içinde rahat olmak demek bir anlamda mekânlarda rahat hareket etmek, “nasıl” sorusunu düşünmeden mekânlarda bulunabilmektir.

SONUÇ

Günlük yaşamın çeşitli aktivitelerinin gerçekleştiği kentsel mekânlar “normal” bedenlere göre inşa edilmiştir. Bu yüzden “normal” ölçülere sahip olmayan, işlevlerini yerine getiremeyen bedenler kentsel mekân ve toplum tarafından sakatlanmaktadır. Bir apartmanın girişine sadece merdiven konulması binanın sadece merdiven kullanma yetisine sahip olan insanları kabul ettiğini göstermektedir. Bu merdivenlerin herhangi bir sorun teşkil ettiğini aklına bile getirmeyen bireylerden oluşan toplum yeti yitimi bireyleri görmezden, bilmezden gelmektedir.

Yeti yitimleri ile kentlerde tek başlarına varılmaya çalışmak birilerine bağımlı olmadan kentte bulunmak, hareket etmek, bir yerlere gitmek, çeşitli zorlukları göze almakla eş anlamlıdır. Ama bu zorluklar “normal” sayılan bir bireyin karşılaşılabileceği zorluklara ek olarak sadece yeti yitimlerinden dolayı karşılaştıkları zorluklardır. Bir anlamda

mekânsal ve toplumsal olarak yeti yitimli olanlar cezalandırılmaktadırlar. Birilerine bağımlı olmadan hayatın genel akışına kentsel mekâna katılabilmek için mekânsal erişimin her anlamda önemli olduğu katılımcıların deneyimleri ile vurgulamaktadır.

Ayrıca kentsel mekânın bir bütünlük içinde değerlendirilmesi gerektiği, sadece bir caddenin veya bir binanın erişilebilir hale getirilmesinin zorlukları azaltmadığı görülmektedir. Kentsel mekânda yapılan düzenlemelerin işlevsel olabilmesi kentsel mekânı kullanan diğer bireylerle de ilgilidir. Yapılanları etkisiz hale getiren bireyler sadece mekânsal anlamda bir düzenlemeyi yok saymamakta yeti yitimli bireyi sakatlamaktadır. Onun bağımsız hareketine engel olmaktadır. Bulgular değerlendirildiğinde mekânsal düzenlemelerden kaynaklı olarak yeti yitimli bireyler bağımsız hareket etmekte zorlanmakta, hatta kimi zaman evin dışına dahi çıkamamaktadırlar. Kentsel mekân kolaylaştırıcı değil zorlaştırıcıdır. Günlük yaşamlarında kentsel mekân başlı başına bir sorun olarak çıkmaktadır. Ulaşımında yaşanan sorunların bir kısmı düzenlemelerin bütünlüklü değil, parçası olmasının yanı sıra toplumun diğer üyelerinde bir farkındalığın oluşmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Mekân toplumsal ilişkilerle birlikte yeti yitimli birey için aşılmaz engeller haline gelebilmektedir. Sakatların kentsel mekânlarda yaşadıklarının karşılaştıkları zorlukların “doğal” olarak algılanması, kentsel mekânda ve toplumsal ilişkilerde herhangi bir sorun görülmemesi aksine yeti yitimli bireyin sorunlu görülmesi değişimin zorluğunu da göstermektedir. Bir bakıma, bu yüzden, sakatlar kendileri gibi olanlarla

daha rahat edebildikleri evlerinde, bilgisayar başında veya derneklerde olmayı tercih etmektedirler. Kentsel mekân aynı zamanda sakat bireyler için, tüm bunlarla birlikte, kullanamama-engellenme ile “doğal” bir ayrıştırma sürecinin de ifade etmektedir.

Tüm zorluklara karşı kentsel mekâna çıkan çıkabilen yeti yitimli bireyler bulunmaktadır. Ama yeti yitimli birey binaya girmek istediğinde merdivenlerin önünde sakat olmaktadır. Merdivenleri aşamaması ya da ayaklarını kullanarak oradan çıkamıyor olması mekân ve toplum karşısında onu “normal” bireylerden farklı kılmaktadır. Toplumsal olarak yok sayılan, acınan, sakatlar toplumsal ve mekânsal örgütlenişin birer kurbanıdır. Ama toplumsal olarak örgütlenişin mekânsal tasarımın tüm farklılıkları, bedensel yeti yitimlerini kapsayan, kucaklayan bir şekilde olmaması hata olarak değerlendirilmez. Merdiven çıkamama, yürüme yetisi olmayan bireyin trajik bir sonu/sorunu olarak görülür.

Finkelstein (1981)'in bahsettiği öyküdeki² gibi bir kentin tüm insanların tekerlekli sandalye kullanıcısı olduğu bir topluma “normal” bir insan katıldığına olabilecekleri hayal etmek gerekir. O zaman sakatlığın kişinin bedenindeki yeti yitiminin bir sonucu olarak değil toplumsal ve mekânsal olarak

2 Finkelstein yazısında, tekerlekli sandalye kullanıcısı olan ortopedik yeti yitimi olanlardan oluşan bir kentin kurulmasını ve bu kente sonradan gelen az sayıdaki “sağlam” insanın ilişkisini anlatır. Sağlamların kentsel mekânda, evlerde işyerlerinde rahat hareket edememelerini, bundan kaynaklı iş verilmemesini ve bunu düzeltmek için sakatlar, sağlamların topluma adaptasyonunu sağlamasını sağlamak üzere getirdikleri önerileri ve uygulamaları anlatır.

varolduğu görülebilir. Bir katılımcının (N.B., Kadın, 34) belirttiği gibi yeti yitimi bireylerin hayatın içinde daha rahat olmalarını sağlayabilecek şekilde mekansal ve toplumsal örüntüyü yeniden oluşturmak yenilemek gerekmektedir. Bunun için de kentsel mekânlardan başlanabilir.

KAYNAKÇA

Aközer, E. (2007). Özgürleştiren tasarım, *Dosya 04, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten* 46, Ocak(7), 7-9.

Alver, K.(2007). *Steril hayatlar*, Ankara: Hece Yayınları.

Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 6353 S.(2012).

Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname, 572 S.(1997)

Braddock, D. L., Parish, S. L. (2011). Sakatlığın kurumsal tarihi, sakatlık çalışmaları, D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), F. B. Aydar (Çev.), *Sakatlık çalışmaları* (ss.101-187). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Burcu, E. (2007). *Türkiye’de özürli birey olma, temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Demircioğlu, M. (2010). *Üretim sürecinde sakat emeği*, İstanbul: Kibele Yayınları.

DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü). (2002). *Özürliüler araştırmasının temel göstergeleri türkiye özürliüler araştırması*, Ankara: DİE Matbaası.

Finkelstein, V. (1981). Sakatlığı yadsımak ya da yadsımamak, Erişim 15 Mayıs 2012, <http://www.sakatlikcalismalari.net/2009/10/vic-finkelstein-ingilterede-sakat.html>

Gleeson, B. (2011). Teknoloji sakatlayıcı kentin üstesinden gelebilir mi?, D. Bezmez,

S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), F. B. Aydar (Çev.), *Sakatlık çalışmaları* (ss.362-384). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Gottdiener, M. (2001). Mekan kuramı üzerine tartışma: kentsel praksise doğru, H. Ç. Keskinok (Çev.) *Praksis*(2), 248-269.

Gül, İ. I. (2008). Bir hak mücadelesi alanı olarak engellilik ve engellilerin haklarına ilişkin birleşmiş milletler sözleşmesi, *Öz-Veri Dergisi*, 5(2), ss.1233-1249.

H/copower (t.y.). *Models of Disability*, Erişim 24 Haziran 2011, <http://www.copower.org/models-of-disability.html>

H/disabled-world.(2010). *Definitions of The Models of Disability*, Erişim 24 Haziran 2011, <http://www.disabled-world.com/definitions/disability-models.php>

H/ozida. (2010). *Raporlar*, Erişim 24 Mayıs 2010, <http://www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararası/bm/ESCAP/3bildiri.doc>

Harvey, D. (2003). *Sosyal adalet ve şehir*, M. Moralı(Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Hughes, B., Paterson, K. (2011). Sakatlık sosyal modeli ve kaybolan beden: bir yeti yitimi sosyolojisine doğru, D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), F. B. Aydar (Çev.), *Sakatlık çalışmaları* (ss.63-80). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Imrie, R. (2011). From universal to inclusive design in the built environment, J. Swan, S. French, C.Barnes, C. Thomas (Ed.), *Disabling barriers-enabling environments*(2th. ed., ss.279-284), London: SAGE Publications.

İmar Kanunu, 3194 S.(1985)

İnceoğlu, M., Aytuğ, A. (2009). Kentsel mekânda kalite kavramı, *Megaron*, 4(3), ss. 131-146.

Kaplan, H., Yüksel, Ü., Gültekin, A. B., Güngör, C., Karasu, N., Çavuş, M. (2010). *Yerel yönetimler için ulaşılabilirlik temel bilgiler teknik el kitabı*, Ankara: ÖZİDA

Lefebvre, H. (1984). *The production of space*, D. N.Smith(Tr.), Oxford: Blackwell.

Okur, N. (2001). *Özürülere yönelik örgütlenmenin incelenmesi*, Ankara: ÖZİDA

Oliver, M. (1990). *The politics of disablement*, London: Macmillan Press Ltd.

Oliver, M. (2011) Sakatlığın ideolojik inşası, D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), F. B. Aydar (Çev.), *Sakatlık çalışmaları* (ss.227-241). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Özürülüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükümünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 3578 S.(2005)

Pınarcıoğlu, N. Ş. (2011). *Yerel siyaset ve kadın katılımı: İstanbul ve Kocaeli'nde niteliksel bir araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul.

Seyyar, A. (2006). *Özürülere adanmış sosyal politika yazıları*, Adapazarı: Adapazarı Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Shakespeare, T., Watson, N. (2011). Farkı yaratmak: sakatlık, siyaset ve tanınma, D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), F. B. Aydar (Çev.), *Sakatlık çalışmaları* (ss.387-413). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Thomas, C. (2011). Sakatlık kuramı: kilit fikirler, meseleler ve düşünürler, D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), F. B. Aydar (Çev.), *Sakatlık çalışmaları* (ss.31-50). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

WHO, WB. (2011). *World report on disability*, Erişim 12 Mayıs 2012, http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf,

Yardımcı, S. (2010). *Sakat hareketleri ve örgütlenmeleri(taslak)*, Erişim 20 Temmuz 2011, http://www.kongrekaraburun.org/eski/tam_metinler_2010/b_2/04_Sibel_Yardimci.pdf

Yardımcı, S., Bezmez,D., Şentürk, Y. (2011). Giriş, D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), F. B. Aydar (Çev.), *Sakatlık çalışmaları* (ss.17-27). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.